

ВОРА

ЛИСТ ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ

УРЕЂУЈУ

АЛЕКСА ШАНТИЋ И СВЕТОЗАР ЋОРОВИЋ.

Год. II.

У МОСТАРУ, 30. СЕПТЕМБРА 1897.

Бр. 9.

* * *

морено је сунце за горицу село,
У дубини мора трепавице свело;
Месец и звезде ноћца је сакрила,
А сама се густом копреном увила:
Да небеса цела скривена обиђе
И тихо, нечујно на земљицу сиђе —
Да уљуљка цвеће, зелене гранчице;
Да успава зверје, милогласе птице;
Да јој се на крилу одмарају људи
Докле се румена зора не пробуди.

Спустила се. Даси њезини се таје:
Да разбере жели срца откуцаје;
Да разуме уздах, што потреса горе,
Да испита сузу, што колеба море...
Песница се диже, к'о да небу трепти,
С усана ће тешка клетва започети...

Не! — — —

Све је прошло веће што душу весели,
Невесело срце ништа ми не жели:
Ни румених ружа, ни шарена цвећа,
Ни веснице миле милога пролећа;
Нити се радује да Истоку прне,
Да угледа палме, кипарисе црне;

Да се диви сили ражљућена мора
И занесе чаром чаробног Босфора.
Нит' верује у што, нити кога воли,
Нит' се нада чему. Само Бога моли
Да се не разгњеви . . . пакосни су криви —
Што живи да мрзи, а мрзи да живи.

Нииш.

Јелена.

А М А Д И Л

Слика из туђине

(Из књиге „Звезде Луталице“)

од **Стевана Матијашића**

I.

Гво ме усред туђине. Стојим беспослен на ивици плочника (тротоара) играјући палицом а са цигаретом у устима (него то није онај наш „македонски“). — Жмирави пламенови гасних светила уличних, већ су отпочели своју очајну борбу са сутоном. Права је то борба која бива све жешћа како сутон буде све већи, а светлост светлила све јача. У том надметању понекад, као оштра сабља, муњевито засветли дугог низа пламенова отсјај са површине велике мирне реке. Но уличним фењерима све јасније придружује се у помоћ небо звездано. Други противник пак у том добија савезника у истој реци, која сваки поједини зрачак испрелама и раситни, острицом својих малених дрхтавих таласића. Па ипак канда ће сутон да победи; његова сила сваког тренутка расте. И борба се тим више распаљује: она тим већма бива крвавија — цела је природа крвава, и небо, и земља, а да би слика старих ратних романа била потпуна: и река протече крваво. У висини пак светлуца бледим сјајем часни крст,

не напуштајући ни овде своју улогу, коју има у свакој иројско-епској борби, што траје све донде док јој Deus ex machina не учини крај, а то је у овом нашем случају: сунце, сунце сутрашње зоре, која ће одузети силу и гасним пламеновима и ноћнем мраку, па ће на послетку довести све у стари ред и поредак.

На средини трга величанствени храм. Наоколо сјајне зграде, а пред њима у међупростору мали кућерци, ашчинеце и пиљарнице, кроз чијих расклиматаних брвана продиру разни мириси, час цвећа час печеног меса, — како се где у ком шта продаје, — па се разлежу по студеном зимском ваздуху. Ту, у пијачној вреви, ценкању и свађи, а у суморном предвечерњем сутоњу, диже се саборни храм са својим сугубим торњевима, древно озбиљан споменик из прадедовски времена; са темељом у праху и свакодневном шаренилу, а са врхом смело тежећи у небо; доле га већ прогутао мрак, а горе још блиста позлаћени крст у црвеном виделу.

Поцрњело здање од старости; већ га је као у издао и глас који се са

звонара диже промукао и тежак па се тромо таласа над морем зграда и улица, па лети преко велике реке тамо снежним брдима, успужајући се уз њих, носећи сиротињи, што тамо зимује, посмртни оглас: да је умр'о данашњи дан. А летео би још и даље овај тужни глас, даље до иза брда, где се при пламеном заласку сунца крваво пени узбуркано море црвених облака, па још и даље, чак испод зреника, да му не пресеца пут онај зид високог крша на коме се глас прелама, те се зловољно враћа своме храму, попев се успут на крила тижаном поветарцу, како би приспео кући, пре но што би га прогутала ноћна тамнина.

На улицама ври светина, канда је већа но други пут у ово доба. Ужурбали се људи, хитају тамо-амо, и све то некуда иде и све то има где да иде. Ја сам ти пак без цели и без пута; пустио сам се у матицу ове струје да ме носи својим правцем. Не би ни имао где да идем. Затекао ме сутон у моме малом бећарском стану, а пламен гасне лампе што плану с поља на сокаку над прозором те осветли собицу, својим бледим сјајем обасја и онај драги старачки лик на дувару у црном оквиру, одакле ме онако живо, онако значајно, па са толико љубави, посматраху њене благе плаве очи, да ми се срце растужило и глава ми се занела, те похитах на слободан свеж ваздух.

Ево цркве. Отворена је. Изнутра тих замршени жагор, затим полугласно суморно певање. Са главних вратница на овамо па до плочника, спуштају се велике и широке мраморне степенице. По њима горе-доле иде побожан свет, а с обе стране изређале се стојећи, седећи и клечећи по ступњима бедне прилике: згурени старци и прљаве жене, просјаци.

Она велика разлика, између позлаћеног храма са чистим белим мрамором и између њихове жалосне појаве, заустави ме за часак да их посматрам. Има међ њима свакојакних, и старих и младих; и свако има своју прошлост... можда тешку, дугу и пуну борбе мржње и пораза, која их напоследку избаци овамо на ову лепу, високу, мраморну обалу беде и очајања, испод Божјег храма. Хај, имали су и они добрих дана — рекли би они, кад би се на наше радознано питање разговорили. Срце им се стеже при помисли на то. Па и наша мала сестрица би пролила по коју сузицу, док би им пружиала милостињу, кад би се оваква једна прилика ту од ових појавила на кућњем прагу, да потражи милосрђа и да исприча по коју милу успомену из оних дана, кад је још била млада и свежа. А можда овакав створ и не заслужује ту невину бистру сузицу.

Ако бисмо их запитали, свако би од њих имало по једног проклетог крвника, који их је упропастио, и који се сада башкари у свили и кадифи... и нас боле ова прича, ма да је може бити одиста само прича... ма да су можда баш они били страшнија и подлија противничка страна, па је онај што је победио, можда баш заслужио своју победу, а ко зна како ју је тешко извојевао; ко зна што је све оваква једна креатура учинила противу њега; ко зна колико ју је поштених душа оборила и у блато сурвала, упропастила или дотерала до очајања замка и подвала овакве једне црне прилике, док је била у снази и у добру, која сада ту изнемогла и бедна клечи снисходљиво на овој лепој али студеној, мраморној али тврдој и белој али пустој обали.

Данас су сви ту пред Божјим храмом. Има међу њима који пређе

нису узели у уста име Божије никакo; има их који су то чинили узалуд, а има их који су Бога помињали само ради клетве — али данас су ево ту, ту, где је крај свему, а у мутним упалим очима не огледа се никаква сјајна прошлост. Ту се ипак још налази по која милостива или раскошна рука, у којој по кад-кад зазвекне њима намењена она маленкост, за коју се наша човечанска слабост, жудно везује. Нарочито је данас берићет: стотинама долази свет.

Спрођу мени, на другој страни, стоји постарији господин који замишљено гледа час у просјакe, час у мене. — Тако ти је то. Док сам ја испредао своје фантазије о овима овде, он је очевидно узео и мене у круг својих размишљања и ко зна до каквих је закључака дошао! А он је старији, види се искуснији, озбиљнији, паметнији и угледнији од мене... Шта ли је мислио?!

Приђем му, скинем шешир и запитам га, шта значи овај велики придолазак у цркву, сад, у ово касно доба. Он је одмах приметио да сам странац, те ме учитиво поучава: да је данас по новом календару последњи дан у години, а по обичају овдашњег Хришћанства, тада се свечано прашта свет са годином што је на измаку. Знао сам и ја то, да је данас крај њихове старе године, али нисам знао, да они тада иду и у цркву, и то као на неку свечаност. У осталом — вели даље господин — овде ће данас објашњавати слово чувени језуитски проповедник Падре Лоренцо, кога су нарочито позвали из далеке стране земље, да се у овом храму опрости са Старим Љетом, а сутра да поздрави Ново.

Стојаше међ њима једна висока, сува, бледа женска прилика.

Израз њена лица, па и лице сâмо, беше развалина једног читавог некадашњег света милина и примамљивости. Око бескрвних усана заигра каткад горак осмејак, када погледа у неке од мимопролазећих, као да би хтела рећи: „све ће ово проћи као што прођох ја.“ Тај осмејак беше одблесак давнашњег уздања у оно, што овај свет оваким створењима више није кадар да дâ. А на ово опало тело, ослањаше се један још жалоснији, још изнуренији створ; то беше по стасу мања, у лицу блеђа, у телу још мршавија, а по свој прилици и по судбини још несретнија, и — како изгледаше — такође женска прилика.

И стојаху мирно као неки ладни мраморни Кановљеви кипови. Само би онда мрднуле, кад би пружале руке да приме крајцару од неке милосрдне пиљарице, или друге сиротице, јер се боље одевени свет слабо обзираше на њих.

Тада са другог краја трга полетеше овамо са хртовом брзином два дивна вицкаста вранца, упрегнута у лака фина сјајна каруца, чији кристални, као суза чисти и провидни прозори, са геометриском тачношћу, стадоше баш на средину пред мраморним степенима. По сребрним хамовима, по златним хаљинама послуге, и по свему осталом сјају, можеш видети, да је то сâма трула госпоштина. Лакеј, као муња, скочи с бока и једним, хитрим покретом отвори кристална вратанца и погнут чекаше један тренут. Затим прихвати малу округасту, финим рукавицама оденуту ручицу, која му се пружаше изнутра.

И изиђе из кола — једна божанска појава — један сјајан поносит анђео, као што је морао бити онај, што је

први људски пар са пламеним мачем истерао из раја. Лепа, да те чисто засењује, поносита, да те чисто вређа, и отмена, да те чисто боле...

То је била Звезда Лутатица: Амадил.

II.

— — Она висока просјакиња се трже; лице јој обли пламен — је ли то беше услед стида или сећања... или то беше на њеном лицу руменило зоре, која обасја сву околину при појави ове ретке лепоте... ко ће то знати.

Амадил пак, кад сиђе с каруца, премери благим и нешто сетним погледом ову беду с обе стране степени.

Кад се освестих, био сам наслоњен о зид, те укоченим погледом удубих се у посматрање овог дивног створа. Затим погледах у ону беду и невољу.

Да, право имају данас: ту се растављају Старо и Ново Лето.

Моћ сјаја и лепоте побеђивала је и овде пред дверима црквеним. Комешања као да нестаде за часак; затим јој се отвори пут у светини, која се, као нехотице, устроји с обе стране посматрајући лепу прилику; а она тихо прође кроз отворену белу чистину мирна, свежа и мирисава.

То беше дакле Амадил, чувена; сећам се необичног јој имена и лика; — па у вези с тим и оне мале босоноге комшинице у малоруским брдима... и оног разговора једне летње вечери, чији предмет беше изненадни нестанак лепог малог девојчета из сусества... Брзо је заборависмо; али вечна стваралачка моћ природе, побрину се да јој, име доцније буде врло често споменуто.

И говорило се о њој много у овдашњим круговима; требало је споменути само име њено, па се онда знало — или боље рећи само се слу-

тило све, — јер ко би знао све путеве ове сјајне звезде, коју због судбине њезине називаху Луталицом. Говорило се о њој много, само не у њеном присуству, јер где би се она појавила, ту би онемела клевета и збуњивала би се правда.

Ево и ја, који сам овамо дошао да оплакујем мртве, а не да посматрам живе, приметих то на себи и на другима.

Она висока старица сагну се оној мањој старијој и изнемоглијом и дошану јој неколико речи. Затим обадве праћаху погледом ову лепу, срећну — или можда несрећну? — анђеоску појаву, док је нестаде под сводом.

Одиста, помислих, нема ничега сјајнијег од Лепоте. То је до душе стара истина, за коју се вели да се преживела, али Лепота, она само, све новијом и све бујнијом силом побеђује. Та да није тако, не би се ни они који је потцењују, борили противу ње са читавим системама. И како изгледа борба још није довршена, победа још је на једној страни, на њеној. Узалуд се боре противу ње разне теорије дубоко филозовске и тако јако трезвене, — Лепота још једнако налази себи престола, и развије своју силу где ма само још један други човек био и налазиће и развијаће све донде, док се не преиначи морални поредак. — Ми волемо можда да тврдимо, да то није тако; можемо ова тврђења чак и да оборимо разлозима оштроумним, говорничким или логичким; и непосредно можемо да насрћемо на Њу; можемо се опколити читавим и најјачим покопима — она пред свим тим само се насмије, њојзи је довољно ништа друго до само да се појави — не као борац у сили, већ само тужно или невесело, али увек сјајно, са свом моћи својих нежних и чаробних

оружја — и ми смо побеђени, — несвесно, противу наше воље, и пропадамо са свима нашим сувопарним теоријама и са свима јаким оклопима наших етичких закона.

Али, ево и једне црне слике.

... Јер ништа не носи у себи сâмом тако јаку клицу пропасти, као баш та Лепота. Она је у свом кругу највиша воља, али је баш зато близу ономе где се рађају громови и муње. Једна мала промена времена, један кратки лакомислени тренутак греха, једна мала искрица — и она се сломије, пада, изгори — па уз то још

буде бачена у као. Па ако јој још ни то не може да шкоди, ако успе да изигра непроменљиве законе Времена, Морала и Божанства, — онда ће она напослетку у себи сâмој наћи судију, да — као највећа душевна сила, коју не обара нико и ништа — сама себе осуди на смрт или на вечни огањ.

И онда можда неће имати другог уточишта, до ових широких степеница пред Божијом кућом, на којима има доста места и за оне, што је свет избацио из својега кола као рањаве по телу а губаве по души.

(СВРШИТЕ СЕ)

ЈЕСЕЊА МИСАО

о небу се гоне већ облаци сури,
Увенуло лишће са грана се скида;
Пусти живот само у жељама жури,
Дан се дану краде — губи се из вида...

Путник греде стазом незнанога пута,
По видуку кружном сањарије снови;
Крају пута стиже лица увенута,
И вечна му плоча све жеље покрива.

Разне ли су жеље овог чудног света,
А у свакој жељи чудни ли су смери;
Различите страсти, разнолика лета,
Губе се и клоне за гробовске двери.

Ветар нагло душе, суве крши гране,
Увенуло лишће покоју се креће,
На злаћеној лири жице покидане,
Моја тужна песма у вечност одлеће.

Увенуло лишће и мојих песама,
Са мога се срца помало откида...
Пролеће споменем у топлим сузама, —
А одмичу данци — губе се из вида...

НА МЛАЂИМА СВЕТ ОСТАЈЕ

— Приповетка из српског живота —

— Радоје Домановић. —

(НАСТАВАК)

IV.

Гнагу у овој „*мучној борби*“, даваше Мити и мисао, да ће и Стева кроз који дан већ свршити школу, и да ће се моћи са много више успеха „кр’ати с непријатељи“.

— Баш волим, да Стева добије овде службу, за инат овим пангалозима! — рекао би Мита једном у разговору с Јањом.

— Поцркали би од муке! — додаје Јана срећна.

Мита је започео већ озбиљно радити на томе, да Стева добије службу и то у своме месту.

Чак је и Милан написао једно писмо и преда га Мити, да га он пошаље Стеви у Београд. Писмо је Милан адресовао на неког свог личног пријатеља, који је школски друг министров.

— Стева нека му преда писмо и нека се упозна с човеком, па не брини! —

— А велиш сигурна посла? — пита Мита.

— Тај, што му ја пишем, с министром је као ја с тобом: по ваздан су заједно, а и школски су другови! — вели Милан.

— Е онда је свршено! — прихвати Мита; звизну и одмахну руком па додаде:

— Школски другови!

За сваки случај, колико тек да ствар буде „што зрелија“, предложи Милан још: и да његова жена пише својој сестри од ујака, која је удата за неког ђумругџију у пензији, али

је у врло добрим односима са госпођом начелниковицом, па би и она могла да подјејствује. Начелник је опет министру кум и тако се може успети што се хоће.

Написата су писма. Миланова госпођа посла својој сестри, а Милан предаде своје Мити.

Мита је то писмо, које узе од Милана у кафани, одмах заврио у пола табака чисте хартије и, сматрајући га као светињу, донео кући, те га најпре показа баби и рече:

— Ево, сад Љуба нек свира!... Ха, ха, ха... министров је друг то мој брата! — При тим речима, Мита показа прстом адресу на писму.

Написа и он Стеви писмо и све то метну у један већи куверат, па сам лично однесе на пошту и „предаде на повратни реџеп.“

Стева је добио очево писмо, прочитао га, али препоруку није предао томе господину, другу министровом.

— Да ти покажем нешто, шале ради! — рекао је он једном свом другу и показа му писмо адресовано на „ту моћну личност.“

— Од куд то теби? —

То је писао неки срески начелник у пензији и, као добар пријатељ оца, жели да ми помогне.

Обојица се згледаше и засмејаше.

— Ето какви су појмови у свету!

— рече Стева.

— Жалосно! — додаде његов друг и тужно поче климати главом.

Погледаше се озбиљно и заћуташе.

— И жена је тог среског начелника у пензији, писала некој својој сестри од ујака, а она опет има везе са начелниковицом и тако даље, док опет дође до министра! — прича Стева свом другу — Брука! — изговори његов друг и отресе рукама.

— Нисам могао ни замислити тако што! — опет ће Стева.

Ови млади људи дуго су с гнушањем говорили о тој појави.

Стева није оцу о „тој препоруци“ ништа писао, већ му само написа писмо кад већ беше готов с испитима и јави, да ће кроз неколико дана доћи кући.

Она је већ све припремила сину за дочек и села да се одмори, размишљајући о томе, шта Стева радо једе и да ли није што заборавила...

— Ух, шашавице. Још — промрмља она после дугог размишљања и удари се руком по челу.

Сетила се за сутлијаш и, разуме се, одмах се дала на посао, љута на саму себе, што је могла „чак и то да заборави!“

Мита дође кући забринут и намрштен, Јања га узе запиткивати час ово час оно, а он не одговара, већ је само погледа и ћути.

— Онај несретник није писмо предао! — проговори он и уздахну, а изгледаше као човек, коме су јавили да му је кућа изгорела и у њој све његово имање.

— Ко каже?! — пита Јања уплашено.

Милану баш тај човек писао!

— Па?! — пита баба.

— Па — пропало све што смо радили! —

— Можда је тек данас или јуче предао — теши га баба.

— Чекај док дође довече, 'оће

се рачунамо! — викну Мита устаде са столице и оде до куће љут.

Тешко је верно описати радост старих родитеља, који дочекају сина, што долази кући, после завршеног школовања на највишем просветном заводу у земљи. Ко још може расплести смесу различитих осећања у њиховој души, смесу осећања из силне љубави родитељске, чудног поноса и читавог јата нада и жеља.

Јања не моглаше издржати и морала је подлећи своме осећању. Љубила је сина дуго, дуго и гушила се у сузама.

Мита на против дочека Стеву чак ненако љутито. Пружи му руку намрштен, и чим он пољуби трже је нагло, и процеди кроз зубе: „жив био“! —

Одмах за тим је оставио сина с мајком, а он уђе у собу, јер осећаше како му срце чудно бије, а како му неко слатко осећање чисто мами сузе на очи.

О вечери тога дана, кад Стева беше дошао, није Мита ништа говорио. Чак је изгледао да се он тога није ни сећао.

Стева је по вечери отишао у своју соби, а Мита и Јања и своју, и њих обоје после дугог разговора и ковања разних планова, угасише свећу и легосе, свако у своју постељу, да спавају.

Мита не спава већ мислима отишао врло далеко. Замишља сина у великом положају и сав се топи од радости, кад помисли како ће и и Љуба морати скидати капу кад прође поред њега.

— Не може они са мном — мисли он даље, а Стевина слика лебди му пред очима. Ко би могао изрећати

безброј ситница, које су поред оста-
лога кружиле Мити по памети. —
Свима ђу се осветити само док Стева
постане срески начелник мисли он...
Чекај после да видим тога Љубу
како ће да шени (ту му се учини
тешко чекати и желео бих да се то
сутра испуни). — Један по један ће
да долази кол мене, па ће тек да
замоли за ово, за оно, а ја опет кажем
Стеви: *синко, ово овако, ово онако!*...
Моје је деша учинил шта год хоћу!
Он мора; ја сам га родио. Мисли
су га далско одвеле и ко зна, шта
је још после тога размишљао?

И Јања није заспала; и она се
удубила у мисли и њу је машта ол-
вела у будућност. Замишљала је
кућу пуну унучића, па снаху, која
је двори и слуша и, већ као да чује
танке дечије гласиће: „баба, баба!“
Једна суза среће скотрља јој се низ
образ и она се окрене на другу
страну покушавајући да заспи, али
у место сна све се лепше и лепше
слике рађаху пред њеним очима.

— Спаваш ли? — пресече је Мита
у мислима изненадним питањем.

— Море разбио ми се сан, неки
ђаво, па не могу да тренем.

Мита упали свећу и сави дуван, а
то је значило да се и њему не спава.

Без мало те их и зора није у
разговору затекла.

И Стева није те ноћи могао дуго
заспати. И он је размишљао о мно-
гом чему, а нарочито о томе, како,
ма под коју цену, мора отићи у Же-
неву, где ће продужити своје сту-
дије, па кад се добро спреми, да се
врати у живот, да се бори и да ко-
ристи своје народу и отаџбини.

— Даклем писмо ниси предао!
— упита Мита сина кад су ујутру
изашли на теферич да пију кафу.

— Па није потребно, јер ако би
ишао у Женеву... — поче Стева.

— Биће теби Женева, да ће се
пушиш! — пресече га Мита љутито.

— Ја мислим, оче, да — започе
Стева објашњавати.

— Ти мислиш!... Срамота,
срамота! Ти да мислиш, па лепо да
одеш код таког човека, па лепо: по-
мози бог, господине! (ту Мита ски-
де понизно капу као да стоји пред
старијим) па њему писмо цап у руку,
па те он пита чиј си, па шта си, па
се лепо упознаш с главешину (ва-
жна личност) једнога!... Ништа ти
не знаш, говори Мита љутито.

— Ал' ја тако не мислим, ја бих
... — опет ће Стева. — Ти си луд!
— викну Мита и сав задрхта.

— Ја бих сматрао за понижење
да одем и да на тај начин... —

Стева опет не доврши реченицу,
јер га отац прекиде речима:

— Ти знаш шта је понижење?!
Оћеш као они мангупи што праве
демонстрације по Београд! —

— То нису били мангупи! —
рече Стева одлучно и сав пребледе,
јер је и он учествовао у неким де-
монстрацијама пун идеала и младић-
ског заноса.

— А, и ти си од они?! — викну
Мита као бесан.

Стева задрхта од неког бола и
и мишљаше: „Бориш се, жртвујеш се
за друге, не добијаш отуда ништа;
желиш да помогнеш народу, и до-
чекаш — да те за тако племенит
рад назову магупом.

— И ти ли си од ти мангупа?! —
понавља Мита питање и запенуши
од јарости.

Митини су појмови били: „Мој
син, па ради оно што ја мрзим, до-
лази у омразу с важним људима и
кад питају чији је тај младић, шта
ће онда? Брука пада на њега. Није

писмо однео. Сматра за понижење да оде код једне важне личности, да брани мангупе који праве неред по Београду.“ Он није могао да замисли с каквих гледишта полази Стева и изгледаше да је његов син пропао, и да се планови његови неће остварити.

— И ја сам био у демонстрацији! — изговори Стева доста јасним, али дрхтећим гласом.

Мити као да се окрете свет око главе. Ове речи Стевине толико га поразише, да за читавих пет минута није речи проговорио.

— Тако је! — рече он тужно после тога и уздахну.

Опет ућута. Ћути и Стева.

— Ја сам крив што школујем битанге! — викну Мита после краће паузе и оде од куће намрштен.

Од куће је отишао право у кафану и тамо нађе Милана, те му се пожали, како нема среће у породу, и како његов син не ваља.

Врло су се дуго о томе разговарали.

— Нека, нека и ја сам у младе године лудовао па то прође! Ја ћу њему онако некад кад га уватим, да прочитам вакељу, а ти с њим лепо! Ја ћу то све њему да објасним. — рекао је Милан, кад се већ руковао с Митом и пошао кући.

И Мита оде кући прилично ублажен, али му око срца још бијаше хладно.

Стеви није ништа више о томе говорио, само је по кад-што рекао рецимо: — Зовите тог бунтовника, да једе! — Или кад су заједно за столом, рекао би: — И ја с бунтовници седим! —

Прошло је више од месец дана од тога првог Стевиног сукоба са оцем.

Стева је за то време понајвише седео затворен у својој соби и читао, а кад изађе, онда је бивао у друштву неког судског секретара, с којим се још с Велике Школе познавао. С оцем је био у прилично затегнутим односима и о томе је чак и једном свом другу писао, жадајући се како су „настрани појмови данашњега друштва“.

Један пут по ручку, беше гостију код Мите, међу којима је и Милан. Сви седе на омиљеном теферичу, пију кафу и „пијуцкају по мало винца“.

Свима паде у очи Стевина замишљеност и већ неки створише мишљење о њему, да је заљубљен или поношљив.

— Пази, пази! — узвикну један од суседа и повуче Миту за капут, показујући му Љубину жену, која баш у тај пар прође улицом, и кад Мита погледа, а онај додаде:

— Напела се као жаба! —

— Као да је пала с неба! — примети једна од жена и сви ударише у гласно смејање у намери да то и Љубина жена чује.

— Шта се учини, чујеш баш ће брука да буде! — говори тихо Јаша бакалин и маше главом.

— Тебе стра' да те не казни за оно вино што си крчмио? — примети Мита.

— Бога ми! . . . — рече Јаша и осмехну се.

— Ситничарење! — мисли Стева и већ постаде нервозен.

Таман се он реши да остави друштво, и да оде у своју собу, а примаче му се Милан те, се пуно озбиљности, узме му причати како је та иста Љубина жена говорила код прија Босе, да је он (Милан) у „недозвољеним односима са неком Јуциком шнајдерком и то као ожењен

човек!“ Ту се код тих речи Милан застаде и чисто се претвори сав, што но веле, у знак чуђења, а да још више утиче на Стеву метну и кажипрст десне руке на чело.

— Дакле-е-е?! — рече Милан држећи још прст на челу, а левом ухвати Стеву за рукав од капута.

— Ситнице! — процеди Стева зловољно кроза зубе и поче се мешкољити на столици од досаде.

— О! . . . Молим, младићу! — опет ће Милан развучено и скиде прст с чела.

Сад тек Милан настаде причати и објашњавати Стеви, износећи читаве историје разних сплетака, и таман Стева мишљаше у једно време да је све готово, јер Милан заћута, а он опет настави:

— Елем, знате, ја сам тад био богослов, наравно нежењен — дошло му је било уз реч да исприча нешто и из свога богословског живота.

Стева сад више није ни слушао, а од тешке досаде, место Милана, виђаше само пред собом једну тамну контуру.

Мита опомену Милана, да се договори да Стевом, те да напишу нов допис против Љубе, и Миланов говор скрете сад другим правцем.

Милан сад зовну Стеву да се издвоје мало на страну, те му надугачко и нашироко стане причати о узроцима и последицама првих дописа.

— Тек, овој, читали сте ви то, то је пуцало по целом свету! — рече између осталог Милан с поносом.

— Нисам! — рече Стева хладно. Милан се обезуми од чуда и с дивљењен одговори. — Нисте?! — — Не интересују ме те ствари! — опет ће Стева.

— Чудновато! — изговори Милан некако забринуто и махну главом слежући раменима.

— Е онда ви сигурно радије пишете? — опет ће Милан после краће паузе.

— Дописе! —

— Дописе, дабоме! —

— То ја никад не бих писао, нарочито у том смислу у ком ви желите! — опет ће Стева.

— Шта би? — упита их Мита.

— Код младих људи све нешто чудно! — одговори му Милан и насмеја се.

Мало после и Стева уђе у своју собу и леже на диван уморан и разорен чудним утисцима. — И он био срески начелник! мисли Стева лежећи, и чисто се стресе од гнушања.

Мита је друго „шапутао“ нешто с Миланом. Управо Милан је шапутао, а Мита је имао само лепе намере, да шапатом разговара; али загрејан од вина не могаше то извести, већ викаше јаче него обично кад се говори.

То је ускоро нагнало остале госте да иду кући. Оде и Милан и Мита остаде сам с Јањом.

— Немаш Мито среће! — виче Мита као бесан и лупа песницом по столу. — Много мене кошта тај крвник, ал' мој син не мари за оца! — виче даље Мита.

Јања плаче и ипак готово механички изговори:

— Толики новци само на проклете марке! —

Стева је све ово слушао и осети силну тежину на души. Осети како га нешто гуши и како му изгони сузе на очи. Сав је дрхтао од чудног узбуђења. С једне стране вуче га љубав наспрам старих родитеља, и он се сети све њихове милоште,

знао је да га они више воле него цео свет, и баш за то беше му тешко, што је по њиховом мишљењу он узрок њихове несреће. С друге стране идеали његови вукли су га далеко од свега, по његовом мишљењу, ниског и прљавог мишљења и при помисли да оца задовољи па ма шта учинио, крв му јурне у главу и уши чисто зазује, а сав се стресе од помисли, да би „још прве године по свом школовању пао у брлог паланачких сплетака!“

— Не, не то је гадно па ма шта било ја се у те ситне сплетке пуне гадости нећу мешати! — промрмља он полугласно и устаде с дивана, те поче ходати по соби! . . .

— Место да развесели оца, а он га кида на парчићи! — виче Мита, а Јања још плаче и брише сузе крајем своје плаве кецеље.

Сутра дан није Мита пред Стевом ништа о томе говорио.

Прошло је неколико дана, а он ћути и не помиње, али је ноћу често по сву ноћ мислио како ће сина да изведе на пут.

— Е баш и нека не пише чудо, ко да ће се угојите од његово писање! — рекла му је Јања једном приликом.

— Не ваља! — уздахнуо је Мита забринут.

— Што ви њега мешате у ваш посао, ви радите за себе! — брани Јања сина.

Мита се том приликом извикао и отишао од куће.

— Па напиши га, сине, да те не муче убио га Бог, кад морам тако да им кажем! — говори Јања сину.

— Та ћути, мајко, бога ти; кад би имало смисла ја се не бих устезао! —

— Љути се отац! —

— Па шта ћу му ја, кад он нема

друга посла, већ прави од једне ситнице читаво чудо! —

Јања уздахне очајно, јер јој то посредовање нигде не налази одзива.

Стева је о свему што се десило писао своме другу и на завршетку рекао „ја сам, драги Саво, разочаран још на првом свом кораку! Ето видиш, дакле, какви ми могу бити појмови о овом свету, кад на првом месту мој отац тражи од мене да само задовољавам његове жеље, и ако то нећу, онда сам рђав син. Нигде нема оне љубави, коју сам ја замишљао. И сама родитељска љубав није ништа друго до најгаднији егојизам!“ —

После овога добио је Стева одговор од друга, у коме осим осталог беше и ово:

„Потпуно разумем твоје осећање, али дозволићеш ми да ти кажем, да ти ниси ништа ново пронашао! Тако је, што но веле, од како је, и тешко нама, ако уобразимо, да за један дан можемо изменити данашње друштвене појмове. Ту треба времена.

„Ми треба да гледамо ствари онакве какве су, и да се старамо, да их бољима направимо, а погрешно је уображавати, да све мора бити савршено, па кад видимо да није, а ми у том случају да падамо у очајање и оплакујемо судбину света, а нећемо ни прстом да макнемо у намери да то лечимо. — Ти си канда заборавио на своје обећање, да ћеш ме известити о тамошњој читаоници и о људима с којима би ми могли радити. Рече ми ономад Милорад, да је тамо неки Љуба Тасић, човек с којим се, вели ми може радити. Упознај се с њим и пиши о свему опширно.“ —

Ове су речи на Стеву доста повољно утицале, те се чисто некако разгалио и прибрао.

Одмах још тога дана отишао је и у читаоницу, у намери, да нађе и Љубу, па ма шта његов отац радио.

Таман је Стева био измакао од куће и упутио се читаоници, дође Мита од некуд „из чаршије“ и викаше још кроз двориште у сав глас:

— Научићу ја ти лопови како се ради! . . . Може Мита и више да плати, ал' ће да се питамо! —

Вичући тако попе се уз басамаке и седе на теферичу за сто.

Јања изађе из кујне са засуканим рукавима и једном варјачом у руци и стојећи пред Митом пренеражена од чуда, изговори више за себе са тешким уздахом:

— Опет она рђа! —

— 'Оће да ме уапси! Нећеш, синко кисели, има Мита паре, али после држи, кад Мита ошине! . . . Стева син? Ништа он није! . . . Све ће то Мита у ред! . . . Увреда части у штампу! Ја како! . . . Балавци 'оће час и неко право! . . . — Све је ово Мита изговорио испрекидано правећи краће паузе између реченица, а кад јарост у његовој души јаче ускипи, онда лупи песницом по столу.

Јања уздахну и са спремљеним устима за плач прошапута опет за се:

— Убио и' Бог што се не откане?! —

Сузе већ после ових речи облише њене бледе смежуране образе и она још стоји пред Митом са оном варјачом у готово истом положају као и мало пре. Страх, и плач дају у овој прилици њеном лицу и смешан и тужан израз.

— Имао је Мита и с веће зверке посла, а камо ли са јучерашњи жутокљунци! Вукао сам га за уши сто пута, а сад и он човек, па 'оће неку част! —

Мита се сећао како је Љубу кад је био мали, још пре толико година, вукао за уши кад дира псе кроз тарабу, те му неда мира да спи. (Он је онда држао зле псе). Сећао се још како се, као дете, тај исти Љуба под овом истом Лином у његовом дворишту играо клиса за његовим покојним Војом, а он их гледа са овог теферича. Деца се заваде, а он тек викне: „Мир, децо,“ а они одмах ућуте. Прође „алвација“, а Воја га моли да му да десет пара, да купи алву, а он да и њему и Љуби по марјаш а они га љубе у руку, кад прође улицом, а тај исти Љуба притрчи тек па га пољуби у руку и Мита га из шале мало повуче за уво и изговори: „Жив био, жив био!“

Све то и хиљаду других ситница оживе у Митином памћењу. Мисли он на све то и ћути намрштен, па тек и нехотично помисли и на садашњост и гневно промрља: „хм! . . . част! . . .“

— Зар је то земља и држава?! . . . До јуче га вукао за уши, а сад да ти суди?! Какав суд?! Не рачунам ја то, то није ништа! . . . Све деца! Још бале не уме да брише, па они чиновници, а старе озбиљне људе на сокак! . . . То није правда! — викаше Мита као бесан од јарости.

— Мој Стева?! . . . И он 'оће на своју руку још моје дете (ту му опет изађе читав низ ситница из Стевиног детињства). Нећеш, синко?! . . . Ја родио ја ћу и да убијем!! . . . Да убијем, то није грешно! — виче даље Мита сав црвен од јарости, па 'му чисто и очи кржаве. Стегао песнице и сав се тресе, а десном ногом лупа о под тако силно, да се стакла од прозора тресу у кући.

(НАСТАВИТЕ СЕ)

ДЕНИЗА

ДРАМА У ЧЕТИРИ ЧИНА, НАПИСАО

АЛЕКСАНДАР ДИМА СИН

с пишчевим допуштењем превео с француског

Милан Вл. Ђорђевић.

ДРУГА ПОЈАВА.

Фернан, Тувнен.

Тувнен (Фернану).

Већ обучени?

Фернан.

Враћам се из вароши.

Тувнен.

Спазио сам вас; био сам на коњу.

Фернан.

Ја вас нисам видео.

Тувнен.

Био сам далеко, а ви сте се, чини ми се, веома журили. Мислили сте на што друго — на какву лепу жену.

Фернан.

Вероватно; право да вам кажем, ја готово само о томе мислим.

Тувнен.

Од кад?

Фернан.

Почев од шеснаест, шеснаест и по година; то је сад доба.

Тувнен.

Не за цео свет.

Фернан.

Ви бајаги нисте никад били заљубљени.

Тувнен.

Заљубљен сам у моју жену има већ дванаест година.

Фернан.

А пре?

Тувнен.

Пређе сам имао да се бавим о са свим другим стварима, а не о

љубави. Морао сам обезбедити живот себи и својој мајци, која је била удовица: једна од оних ваљаних сељанака без образовања, којима је њихово срце све научило. Ја сам био радник врло сиромашан, али врло вредан, врло честољубив и, не смејте се, врло чедан. Бејаш се за- верио да ће само једна жена бити моја, она, којом ћу се оженити.

Фернан.

И одржали сте реч?

Тувнен.

Јесам.

Фернан.

А колико вам је било година кад сте се оженили?

Тувнен.

Двадесет и осам.

Фернан.

Ха! Ал' је то смешно!

Тувнен.

Шта је у томе смешно? Али је смешно, да се послужим вашом речју, кад се друкчије ради, кад је човјек двома разним женама казао да их воли. Чим сте једној жени, ма каква она била, рекли да је волите, обавезали сте се за цео живот. У љубави треба мислити не после, него пре. Помислите само шта то значи рећи једном створу да га волите, рећи што мајци својој и деци својој казујете!

Фернан.

То није свеједно.

Тувнен.

Реч је једна, свеједно је.

Фернан.

Богме се ми ни мало не слажемо. После осам дана најтешњих односа с каквом женом, ја немам више ништа ново ни да кажем ни да чујем, а и она сама, најчешће, не тражи ништа нише него да се ту сврши. Уобразиља, досада, тражење непознатог, жеља за новошћу, за тајном, чак за опасношћу, ето то је основа љубави с једне и друге стране. Кад човек доживи све, што сам ја доживио, онда поуздано зна, да никад није било жене, која се било дала било удала из љубави.

Тувнен.

Е, мислите?

Фернан.

Убеђен сам у то.

Тувнен.

Објасните ми.

Фернан.

Врло проста ствар. Остављамо на страну Лаиде¹⁾ и Маноне;²⁾ знамо, јел' те, шта да мислимо о ономе, што такве жене украшују именом љубави.

Тувнен.

Рецимо да је тако.

Фернан.

Што се тиче удатих жена, које имају љубавника, љубав, коју тврде да осећају према њему, није ништа друго до засићеност или одвратност према мужу звекану, који није умео да се постара да га оне заволе. Није то љубав, то је пркос или освета.

Тувнен.

А девојке, кад се удају?

Фернан.

Обичај, радозналост. Оне нису свесне онога што чине, пошто ће

¹⁾ Грчка блудница чувена са своје лепоте.

²⁾ Лепа, неверна љубавница несрећнога витеза од Грије-а; обоје лица из познатог романа Прево-овог „Манона Леско“ (XVIII. век). Прев.

тек онда одиста знати шта је љубав, кад буду удате. Не воле човека за кога полазе, већ га претпостављају другима, то је све, ако се не удају из рачуна или честољубља.

Тувнен.

А девојке, које се дају без јамства брака, излажући своју част, па се убију, кад буду напуштене?

Фернан.

Девојке без мираза, које се боје да остану неудате и усамљене, јер су сироте, а увек се кришом надају да ће их љубавник узети за жену, па полуде, кад виде да су се превариле; што се тиче оних, који су довољно глупи да се њима ожене, погледајте како живе.

Тувнен.

Али бар су учинили своју дужност.

Фернан.

Знате ли ви шта је то: дужност? То је оно, што ми од других изискујемо. Рецимо, дакле, истину на супрот свима лирским и сентименталним бајкама, што људи љубав зову, то је борба полова. Оба противника добро знају шта хоће, а сва су средства добра. Жене, треба да се бране пре, људи треба да се бране после и *vae victis!* Тешко побеђенима!

Тувнен.

А деца?

Фернан.

То су зле последице удварања и незгоде брака.

Тувнен.

Те тако ми женама ништа не дугујемо?

Фернан.

Дугујемо им поштовање и мате-ринство, ако се њима оженимо, задо-

вољство и дискретност, ако се не оженимо.

Тувнен.

Дакле трање дон-Жуана?)

Фернан.

Да, дон-Жуана, јединога, који је победио женску превртљивост. Ел-вира,¹⁾ дона Ана,¹⁾ Зерлина:¹⁾ супруга извучена из брачне постеље, кћи украђена очинском крову, слушкиња отета од слуге, све му је добро. Све ће му рећи једно исто: једна у јутру, друга у подне, трећа у вече, али рећи ће на разне начине.

Тувнен.

А Командир?)

Фернан.

Командир! Нека је добро дошао са свима пламеновима и свима ражњевима из пакла докле год буде имао какву лепу девојку, да га она учини достојним сабље, којом сам готов да га ударим и вечере, коју сам готов да му понудим. Пристајем на Командира, ако ми да какво ново узбуђење. Узбуђење! У томе је сав живот.

Тувнен.

А! Разумем ја то! Тако један мој пријатељ, који је био шпијун . . .

Фернан.

Шпијун?

Тувнен.

Да.

Фернан.

Имате лепе пријатеље!

Тувнен.

И то их још бирам. Дакле, тај пријатељ рекао ми је као ви, исповиједајући се тако једном, да је у том занимању, још горега гласа али много узбудљивијем од занимања

заводника, осетио и он сласти неисказано fine. Казивао ми је, кад би се руковао с којим другом, пријатељем, па га изазвао да говори, па задобио његово поверење, па измамио његове тајне, па га потказао, па видео како га надзиравају, затворе, баце у тамницу, одвуку у заточење, а да тај пријатељ ни за часак не посумња на њега; па му за тим одлазио да га посети у тамници, па присуствовао његовим последњим састанцима са женом и децом му, па се претварао да плаче заједно с њим, па примао последње исказе и последње препоруке тога несрећника, који ни о чему и не сањаше; мој пријатељ, велим, казивао ми је, да би тад осећао узбуђења, према којима су ваша узбуђења, мора бити, просте детињарије. Међутим, најсилније узбуђење, које је осетио, — истина, оно је било и последње, — било је, мислим, оне ноћи, кад је, у мрачној некој улици и по изгледу пустој, био опкољен четворицом снажних момака који га у помрчини дочекаше и премлатише. Мора бити да је тад доживео неколико тренутака — изванредних, — који вам још недостају, али које вам ја желим из свега срца.

Фернан.

Али, драги господине, допустите да вам кажем . . .

Тувнен.

Ево госпођице Брисо. Продужићемо доцније, ако вас то занима.

(Дениза улази).

ТРЕЋА ПОЈАВА.

Исти, Дениза, после Андрија.

Дениза (Фернану).

Фернане!

Фернан.

Шта хоћеш?

¹⁾ Лица из „Дон-Жуана“ Молијерове комедије.
Прев.

Дениза.

Где си метнуо књигу, коју си донео за госпођицу од Бардана?

Фернан.

Ту, на сто. Зар је већ готова?

Дениза.

Још не, али довршује облачење.

(Узме књигу са стола).

Андреја (улазећи Денизи).

Нисам вас, госпођице, могао питати мало час пред оноликим светом, да ли сте се потпуно опоравили од јучерашње главобоље, која вас је спречила да ручате с пријатељима, који ми јуче стигоше. Од њих су двоје, госпођа од Тозета и Фернан, већ и ваши пријатељи. Представљам вам господина Тувнена. Ваш отац га је освојио. Надам се да ћу вечерас имати задовољство и част да вас видим за нашим столом с господином и госпођом Брисо.

Дениза.

Да, господине, мајка ми је већ саопштила ваш љубазни позив.

Фернан (Андреји).

А ја ћу у напред мало да јашем коња твоје сестре, како бих га добро за њу спремио; хоћеш ли и ти с нама?

Андреја.

Нећу, имам нешто да прегледам са господином Тувненом.

Фернан.

Онда до скорог виђења!

(Изрази).

ЧЕТВРТА ПОЈАВА.

Исти осим Фернана доцније госпођа од Тозета.

Дениза (Андреји).

Господине конте, хтела бих нешто да вам кажем . . . (Тувнен се уклања. Тувнену). О, није то никаква тајна, господине.

(Андреји). Тиче се госпођице ваше сестре, која је нешто нервозна од јутрос.

Андреја.

На несрећу, она је увек таква.

Дениза.

Да, али од два, три дана узбуђена је више него обично, те ме то не ради узнемирава.

Андреја.

Она вас међу тим много воли. То ми је често казала.

Дениза.

Мислим да ме одиста мало воли; али то јој не смета да буде неповерљива не само према мени, него и према вама, што ме у неколико теши.

Андреја.

Према мени?

Дениза.

Допуштате ли да будем искрена, господине конте?

Андреја.

Преклињем вас.

Дениза.

Ви можда нисте довољно интимни са својом сестром. Она мисли да је ви не волите; не каже ми ништа, али то је зацело боли. Помислите, господине конте, да је она изгубила и оца и мајку, да је у манастиру провела десет година и да сем вас никога на свету нема.

Андреја.

Знам ја све то, госпођице. Само, из тог манастира, у коме је провела десет година, она је тек ту скоро изашла као велика девојка. У манастиру сам је ретко виђао, а сваки пут, кад бих је обишао, изјављивала ми је жељу, да у њему остане и да

се покалуђери. Тиме, изгледа ми, није показивала бог зна какву нежност према мени. Ја високо ценим убеђења и слободу других; моја сестра могла је осећати позив за калуђерски живот, у том случају ја бих се поклониио. Сувише добро знам, шта да мислим о савременом друштву а да не разумем, како једна нежна и фина природа може по нагону да осети одвратност према њему, те да право Богу оде не прешавши преко свега што ми остали видимо. Размишљајући једном о томе нађох се са госпођом од Тозета, која је по кад кад обилазила моју сестру у манастиру. Рекох јој, између осталог, да би ми за моје послове требао врло поштен човек; она се срећом сети да ми препоручи вашег оца, кога сам одмах могао оценити као што заслужује. Упознао сам се са госпођом вашом мајком, с вама, госпођице, и тад сам могао остварити што ми дотле још није било допуштено. Хтео сам да моја сестра, пре него што се заветује, види овај свет, од кога хоће да се растави. Али ја је не бих могао извести из манастира, да нисам имао поред себе две поштене жене, којима сам је могао поверити. Што се мене тиче, ја сам мало збуњен с њом. Често ме је страх да јој будем непријатан или да увредим ту младу душу, којом су до сад руковала само света лица. Нас двоје немамо оних успомена и навика из младости, које чине да брат и сестра забораве да нису истих година ни истог пола. Ја сам према њој обазрив, као што бих био према девојци, која није од моје крви. То, што она сматра за равнодушност, није дакле ништа друго до поштовање. Разумете, Тувнене?

Тувнен.

О потпуно.

Дениза.

И ја разумем, господине конте, и покушала сам да то објасним госпођици од Бардана. Мислила сам да сам успела, кад ми ето сад на један пут изгледа да се она према мени нагло променила. То можда не би било важно, али, услед неспоразумења између ње, вас и мене, треба се чувати, да се она из потребе за поверењем и љубављу, угушиване у њој тако дуго строгим манастирским животом, не обрати личностима, које ње не би биле потпуно достојне. Ја вас молим, господине конте, да јој ништа не кажете о овоме што сам вам поверила. Узевши у обзир њено садашње душевно расположење, мислим да би она овај мој корак можда погрешно оценила, те би ми у том случају њено држање према мени створило врло незгодан и врло тежак положај. Приближите јој се, разговарајте с њом, стекните њено поверење, ето савета, који допуштам себи да вам дам пред господином, за кога знам да је ваш најбољи пријатељ. Међу тим, она ће данас пре подне да јаше, а није довољно навикла на то вежбање; уз то је данас необично раздражена. Госпођа од Тозета и Фернан одлични су јахачи, али сувише ватрени; хоћете ли да кажем мом оцу, који је исто тако добар али обазрив јахач, да јаше поред ње и да се од ње не одваја?

Андрија.

Учините то, госпођице, молим вас, и допустите ми, да се рукујем с вама (узме јој руку), да вам кажем колико сам срећан што уз моју сестру имам девојку, као што сте ви и да вас уверим о мом великом поштовању и мојој искреној захвалности. Још данас послушаћу ваш савет и говорићу с Мартом. Замоли те је да

дође к мени на разговор, кад се буде вратила из шетње.

(Дениза поздрави и изађе.)

Тувнен (Андрији).

Да красне девојке! Јел' те?

Андрија.

Да . . . да . . .

Госпођа од Тозета (улази у јахачком оделу).

Добар дан, драги конте. (Тувнену).
Добар дан, господине, хоћете ли и ви с нама?

Тувнен.

Не, ја идем да прегледам радове, које је господин од Бардана по мом савету извршио.

Андрија.

Да, драга госпођо. Тувнен све зна, он ми је онда, кад сам мислио да сам пропао и кад сам хтео да је продам, преобразио земљу, научио ме да волим природу, да радим с њом те ми тако повратио морално и материјално благостање. Ја чак више и не знам да има једна велика варош коју Паризом зову. Ето за што сте приморани да напустите ту велику варош, кад зажелите да видите једног давнашњег пријатеља.

Госпођа од Тозета.

И ни мало не жалим. Пријатељ је добар и кућа је добра.

Тувнен.

Част ми је, госпођо, поднети вам моје најдубље поштовање.

(Она му пружи руку).

ПЕТА ПОЈАВА.

Андрија, госпођа од Тозета, после Фернан.

Андрија.

Боже мој, ни две речи не можете рећи човеку, кога тек од јуче позна-

јете, а да не зажелите. изгледа, да се он у вас заљубио. Бићете, дакле, увек кокета?

Госпођа од Тозета.

То је у крви. А после, волим себи пријатеље да стварам, волим да ме људи са задовољством дочекују. Али, имам да вам говорим о важним стварима.

Андрија.

За то долазите у јахачком оделу.

Госпођа од Тозета.

Обукла сам се одмах по повратку из цркве, док су Понферанови били овде. Доста ми је било, што сам видела госпођу у цркви и доста ће ми бити, што ћу је опет видети вечерас за столом.

Андрија.

Ах да, истина, били сте у цркви.

Госпођа од Тозета.

Добро знате да сваке недеље идем у цркву.

Андрија.

Шта радите тамо?

Госпођа од Тозета.

Како шта радим?! Молим се Богу.

Андрија.

Исповедате ли се?

Госпођа од Тозета.

Два пута годишње.

Андрија.

Један пут зими, један пут лети. И то је довољно?

Госпођа од Тозета.

Верујте ми, молим вас, да је и сувише, нарочито сад.

Андрија.

Ви ћете на послетку постати побожни.

Госпођа од Тозета.

О томе сумње нема; али, драги мој, шта хоћете да ради друго, кад остари, жена, која је била лепа, него да се ода Богу.

Андрија.

Ви никад не ћете остарити.

Госпођа од Тозета.

Право да вам кажем, има дана кад и ја тако мислим, јер заиста не осећам никакве промене. Имам желудац, који може камење да свари; могу по цео дан да трчим у лову не одморив се ни минута, а да ми то ни мало не смета да целу ноћ проведем у игри не севши ни за часак.

Андрија.

А поврх свега увек заљубљени. Кога волите у овај мах?

Госпођа од Тозета.

Никога. Све је то било па прошло. Прво треба да оженим Фернана. После ћемо видети.

Андрија.

Волите вашег сина?

Госпођа од Тозета.

Још како га волим! Враг један! Тако је леп, да потпуно разумем што све жене погибоше за њим.

Андрија.

Прича ли вам он своје успехе?

Госпођа од Тозета.

Каква шала! Никад нас двоје нисмо ни помислили да о таком чему говоримо.

Андрија.

Одиста?

(НАСТАВИТЕ СЕ)

ВЕЧЕ

зарена лика а злаћане косе
Анђ'о мира слази да покоја даде,
Кроз рујни сумрачак вјетрић, пунан росе,
Лагано се краде,

Као да се с рајем загрлило цв'јеће
Мирисни уздаси дижу се и гоне,
А јасно сунашце с бјелим данком креће
И за брда тоне.

Стани, сунце, стани, ко мир данка ведра,
Да одлетим с тобом просторима тајним,
Да пољубим небо и мирисна њедра
Звјездицама сјајним!

Алекса Шантић.

КНЕЗ СРЕБРНИ

Роман из вријена Јована Грозног, од Грофа А. К. Толстоја

руског преводи Вукосава Иванишевића.

(НАСТАВАК)

Глава XIV.

ШАМАР

Док су Маљута и Хомјан праћени четицом опричника, водили некога трећег у Погану Лужу, у то је и то вријеме у пријатељскоме разговору, сједио Сребрни код Бориса Годунова.

— Кажи ми Борисе Теодоровићу — говорио је Сребрни — шта је било ноћас цару, па се у цркви служба држала, сву је Слободу узнемирио. Догађа ли се овако код вас? — Годунов слегне раме има. „Наш велики господар — рече он — често жали оне, које је погубио и моли се за њихове душе. А шта се ноћу молио Богу, то није никакво чудо, та није су ли и сами Свети Оци, као Василије Велики, у својим посланицама препоручивали, да се молимо ноћу Богу, јер је ноћу молитва Богу пријатнија, када се не расијавају мисли на друге грешне ствари, као у дану.

— Ама Борисе Теодоровићу, и прије сам ја гледао, како се цар моли Богу, али то је све било друкчије. Па и опричнину не могу никако да разумијем. Та то су звјерови, а не људи. Збо ово мало дана свашта сам се о њима наслушао, да ми је тешко и вјеровати. Фигурно је неко цару „учинио“. Ето, ти си у царевој близини, зашто му ти не би казао за опричнину?

Годунов се осмјехну извности Сребрног. „Цар је према свакоме милостив — рече он — па и мене наглађује више него што за... Није то моје посао, да цара савјетујем, мален сам за тога. А и опричнину је лако разумјети: за је земља царева, и ми смо сви под његовом руком. Што о земље узме цар као своје, то и јест његово, а што нама остави, то је наше; које заповеди да остане у својој бли-

зини, тај му и јест близу, а коме не заповједи, тај је далеко... Ето ти све опричнине!

— Тако је, Борисе Теодоровићу, кад ти говориш излази глатко као по маслу, а у ствари није тако. Опричници грабе и притјешњавају народ горе од Татара, па им нема суда. Сва земља ради њих страда! Да ти то рекнеш цару, вјеровало бих ти.

— Кнеже, Никита Романовићу, свашта има на свијету. Не губе људи један другога, шта је један и опричник, а други бојарин, него што су оба — људи. Узмимо да ја рекнем цару, па шта би из тога изишло? Све би се на мене наоружало, и ја бих пао под цареву „немилост“.

— Па нека, барем си ти савјесно поступио, и истину му рекао.

— Никита Романовићу! Истину је лако рећи, али треба паметно поступати. Кад би се ја цару противио, не бих овдје био, а да мене није било, ко би те јуче од смрти спасао?

— Јест, нек ти Бог да здравља, да не би тебе, пропао бих.

— Видиш ли, Никита Романовићу — рече Годунов — лијепо је бранити правду, али како кад. Шта би ти урадио, кад би 40 лупежа пред тобом напали на невиног човјека?

— Шта бих урадио? А истегло бих сабљу, па бих се размахо на све стране, и био бих се, док у мени траје живота.

Годунов га зачуђено погледа.

— Па би умр'о, Никита Романовићу, — рече он — можда би убио пет, највише десет лупежа, а остали би опет убили онога невинога. Не, боље је мирно сједити, кнеже, па кад они стану пребирати и грабити убијенога, онда им, онако са стране, довикнути, да је Шћена узео више од

Мишка, па ће се они сами између себе побити.

Сребрnome се не допаде овај одговор. То је Годунов примјетио, па промијени разговор. „Види — рече он, гледајући кроз прозор — ко оно, као луд, овамо на коњу трчи? Ако се не варам, твој слуга.

— Није могуће — рече Сребрни — он је данас лобио од мене допуст и отпутовао далеко у једну богомољу.

Али кад се боље загледа, заиста, позна Михејића. Старац је био блијед као крпа. Под њим ни седла не бијаше, као да је узјахао на првога коња, који му је до руке дошао. Он још издалека завика: Баћушка Никита Романовићу, ти се велиш, а злу се и не надаш. Сад сам срео Маљуту и Хомјака на коњима, воде нскога свезана, а кога мислиш? — царевића, помисли кнеже, царевића! Покрили му лице, а кад испред мене прођоше, пухну ветар и подиже покривач и ја познадох царевића. Он ме тако очајнички погледао, као да помоћ тражи, а Маљута, тетка му стара, притрча, и опет му покри лице. Сребрни скочи. „Чујеш ли, чујеш Борисе Теодоровићу — викну он зар треба сад чекати, да се лупежи између себе побiju?“ То рече, па као луд истрча на поље. — „Дај коња — викну он истрже узду из рука Михејића.

— Тај коњ није за вас, господине — рече слуга — то је стара кљусина, нема ни седла на себи. Како ће те стаквијем коњем цару на очи изићи?

Али кнез већ бјеше на коњу, и поскака не цару, него у потеру за Маљутом. Има једна народна пјесма, јамачно савремена Јовану, која по своме описива овај догађај:

У поносној Москви каменитој
Управљаше Грозни цар Јоване
Они што је Казан освојио,
Заробио цара и царицу,
Из Пскова укин'о издају,
Како Пскова, тако Новгорода,
Ал' не може из Москве поносне.
Проговара проклети Маљута:
„Свјетла круно, господар Јоване
Не веле ти укинут издају.

Супарник ти сједи према теби,
Одежда му као и у тебе,
С тобом једе из једнога суда,
Вино пије из једног пехара.
Досјети се грозни цар Јоване
И омрзну млада царевића.
Па он својој свити проговара:
„Моја браћо кнежеви бојари,
Ухватите мога царевића,
Водите га у Погану Лужу,
Па ту њега млада умртвите!
Бојари се на то разбјегоше,
Сам остаде звијерје Маљута
Па он узе царевића млада
Узе њега за бијеле руке.
Обуче га у црне хаљине,
И одведе у Погану Лужу.
То дознаде Сребрнога слуга,
Па он скаче своме господару.
„Господару, ти једеш и пијеш,
Веселиш се, а злу се не надаш,
Сад ће нестат наше звјезде сјајне,
Нестат нама млада царевића.
Кад то чуо млад Сребрни кнеже,
Скаче кнеже на коњица врана,
Па он стиже Скуратов Маљуту. —
Добар му је шамар ударио:
„Стани псето Скуратов Маљута,
„Туђ залогај ти си прихватио,
„Њиме ћеш се сада удавити!“

Ко зна, можда је овај догађај и друкчији био, али пјесма одговара духу тадашњег времена. И ако су до народа слабо и нејасно долазили гласови, о томе шта се у двору догађа, али пјесма дише правдом, и носи на себи печат тадашњег живота и појмова. Сребрни бјеше заборавио, да нема са собом сабље, ни пиштоља, и да је коњ под њим стар. Али то је био некада врсан коњ, и доста је услуге учинио у биткама, само му ни под старост нема мира, приморан је био да вуче сијено и друге терете.

Он је сада осјетио на себи вјештога коњаника, па се сјетио својих младих дана, зато рашири одушевљено своје црвене ноздрве и потрча да стигне Маљуту.

Међутим Маљута је са својом дружином путовао кроз густу шуму, и све их је јуначио, да потјерају коње, не би ли час прије стигли у Погану Лужу. Опричници нијесу знали кога воде, да су они

знали разбјегли би се куд који, бојећи се гњева царева. Они су држали да воде некога обичнога човјека, само су се чудили, зашто га воде тако далеко, чак у Погану Лужу.

— Брже слапчине једне — викао је Маљута — може се цар предомислити, па послати за нама потјеру.

И они скакаху даље, шибали коње, са дрвећа их птице гледаху, а над главом се вијашу црни гавранови — близу је Погана Лужа.

— Слушај — рече Маљута Хомјаку — као да се чује иза нас коњски топот?

— О не — рече Хомјак — то се топот нашијех коња у шуми разлијеже. И још брже тјера Маљута коња, још га јаче шибали по бедрима.

— Чујеш — рече Маљута Хомјаку — као да неко виче за нама?

— Није, то је само одјек нашијех гласова.

— Брже, скотови — дерао се Маљута — да није за нама потјера?

На једанпут зачу иза себе:

— Стани Григорије Лукијановићу!

Сребни је био иза Маљутинијех. Стари га коњ није издао. „Стани Маљута! понови Сребрни и удари га руком по образу.

Снажан је био ударац кнеза Сребрнога! Пуче шамар, Боже мој, као пушка! Одјекну по свој шуми, разбјежаше се дивље животиње, излетише и буљооке сове из својих кућица, а сељани који су у околини сијекли дрва, зинуше од чуда:

— Види — рекоше они — како нешто пуче! преломио се они стари дуб у Поганој Лужи!“

Маљута паде са седла. У то исто вријеме спотаче се сиромас стари коњ Сребрнога, посрну, и испусти душу...

— Маљута! викну Сребрни, скочивши на ноге — за туђ си залогај прихватио, њиме ћеш се сада удавити!“ — Он истргне у Маљуте сабљу и хтједе му лубању размрскати, али у то исто вријеме сјевну над

лавом Сребрнога друга сабља. То бјеше Хомјак који је прискочио у помоћ своме господину.

Отпоче бој између Сребрнога и Хомјака. Опричници извукоше сабље, и ударише сви на кнеза, али густо шумско дрвеће поможе Сребрном, да га не опколе са сваке стране.

— Види ти — мислио је кнез, одбијајући ударце — мораћу погинути, а да не спасем царевића. Дај Боже, да се још макар по сата одржим, можда ће ми приспјети каква помоћ! Таман ово мишљаше, а у шуми се зачу неко јасно звиждање, затим говор. Један опричник, који бјеше дигао над кнежевом главом сабљу, паде мртав, а више његове лешине указа се Вањуха Прстен, машући крвавом сјекиром. У то исто вријеме, разбојници из шуме нападоше на опричнике, и отпоче се крвави бој. Испочетка се збунише опричници, али се одмах опоравише, викнуше „хојда!“ и ударише на разбојнике. Њих је било много више, тако да храбри разбојници у мало не подлегосе. Већ су многи убијени, па и сам Прстен слабије маше сјекиром, али се ново звиждање зачу у шуми

— Држите се храбро децо! — викну Прстен — оно нам ђед Коршун са својим иде у помоћ!

Он још не бјеше ни довршио, а Коршун са разбојницима нападе на опричнике, и међу њима се отпоче страхан бој, на живот или смрт.

Тешко се било одржати коњаницима — опричницима, на њих су нападали пјешаци — разбојници. Коњи су се плашили, падали на леђа и тако давили под собом коњанике. Хомјак се најхрабрије држао, његова сабља као муња сијеваше. Наједанпут, међу свима наста комешање. Огромни Митка гњечио је људе, газио их на десно и лијево, не штедећи ни своје, ни туђе, он је једино разјарен хитио на своју циљ — на Хомјака, јер у њему бјеше познао грабитеља своје драге. Он диже

објема рукама своју тешку тољагу и замахну њоме на непријатеља. Хомјак се на вријеме врцну, и тољага паде на коњску главу. Коњ оста на мјесту мртав, а тољага пуче на двије поле.

— Чекај, чекај — режаше Митка наваљујући се на Хомјака — сада ми нећеш утећи!

Бој бјеше свршен, јер се више није имао с кијем тући. Сви су опричници лежали мртви, само је Маљута на своме брзоне коњу побјегао.

Разбојници се пребројаше и виђоше да су им многи врсни другови погинули.

— Види кнеже — рече Прстен, прилазећи Сребрнеме и тарући зној са лица — види гдје нам би суђено, да се опет састанемо.

Чим су се појавили разбојници, Сребрни је одмах притрчао царевићу, одвео му коња на страну, и за све вријеме боја заклањао је собом царевића. Сада му он приђе, сабљом прекиде свезе на рукама, и раздријеша убрусац, којим су му била уста везана,

— Царевићу! рече Сребрни, кад разбојници стадоше грабити мртваце и хватати по пољу коње, — опасност је прошла. Сви су твоји непријатељи убијени, само нам је Маљута побјегао, али и њему неће издобрити, чим за све ово дозна цар. Кад Прстен чу име царевићево пренерази се. — Како? — рече он — ово је царевић? Син свијетлога цара? Дакле ево за кога смо се били. О, хвала ти Боже, на твоје дару. Види ти, кога су хтјела она пашчад убити.“

И атаман клекну пред царевића. Кад ово дознадоше остали и они падоше на кољена.

Хвала вам добри људи — рече љубазно царевић — да не би вас, ја погубих данас, хвала вам!

— Нема на чеме, господару — одговори Прстен — да сам ја знао кога они воде, довео бих стотинуцу двије људи, а не четрдесет, тада нам не би побјегао Ма-

љута, него би га сад пред тобом казнили. У осталом, чини ми се да је његов слуга Хомјак, то ми је стари познаник, а кад нема рибе и рак је добра риба. Еј јуначе, је ли у тебе Хомјак?

— У мене, да како! одговори Митка, лежећи потрбушке, и не пуштајући испод себе своје жртве.

— Дај га овамо, не бој се, неће ти побјећи. А ви дјецо вежите конопац за гране, да га објесимо.

Митка усаде. Изпод њега се подиже здрава момчина, али кад се овај окрену лицем разбојницима, сви узвикнуше од чуда.

— Хлопко, — завикаше они — та то је наш Хлопко! Ово је он мјесто Хомјака пригњечио Хлопка!

Митка зинуо, па не може чуда да вјерује. Хлопко једва дисаше.

А, ну — рече Митка — дакле сам тебе пригњечио! А што ниси викао?

— Болан, како ћу викати, кад си ми на грлу сједио као кућа, слонино једна! Ух!

— А што си ми се пустио?

— Што, што! А кад си ти ударио његова коња по глави, пао је Хомјак на ме, а ти онда мјесто њега придуши мене, па удри дави, једва сам жив остао.

— Е, види де — рече Митка — па шта ћу ти ја.

Разбојници се стадоше смијати, и царевић се осмјехну. Хомјака нигдје нису могли наћи.

— Е, шта ћемо — рече Прстен — ето нам је побјегао, не би му суђено, да овога пута погине. А сад господару, допусти да те са мојом дјецом из шуме изведем, и попутим до пута. Стид ме је, господару, што с тобом говорим, јер теби не приличи да са мнош разговараш, али без нас тешко ћеш из шуме изићи. Е, хајдемо децо, да пратимо његову царску милост. Ти кнеже узми овога, коња а ја ћу овога другога, а ти Коршуне и Митка можете и пјешке.

— И ја ћу јахати, рече Митка, па се ухвати за гриву једнога коња. Коњ се поплаши, тако да Митка није могао, како треба, дуго да уђаше. Кад се намјести, стаде весело махати ногама, вичући „Дија!“

Сви се упутише из шуме. Кад изиђоше у поље и угледаше у даљини Александрову Слободу, Прстен стаде.

— Господару — рече он — ево ти и Слободе. Нама више није могуће пратити твоју царску милост.

— Стани мало — рече царевић, који кад виђе, да га је прошла опасност, поста охол као и прије. — Стани мало јуначе, и кажи, којег си ти бојарскога рода па носиш тај златни капут?

— Господару — одговори скромно Прстен — много нас има бојара без имена, много кнежева без племена. Носимо што је Бог дао.

— А знаш ли — продужи строго царевић — да таквијем као ти кнежевима дају на дар вјешала, и да ти сам не вриједиш колико тај капут. Да ми данас нијеси услугу учинио, наредио бих оним војницима, да вас свију ухвате, и у Слободу одведу. Али за данашње ти јунаштво праштам, и ако се баћушки цару покориш, рећи ћу му коју добру ријеч за те.

— Хвала ти господару на добријем ријечима, али још није дошло вријеме, да се цару покорим. Велики су моји гријеси, цар ми не би опростио, а и да би опростио, како ћу ја моје другове оставити?

— Како? — рече зачуђено царевић — ти нећеш да се оканеш лупешкога живота, кад ти ја сам помоћ обећавам? Сигурно је љепше красти, него поштено живјети.

Прстен поглади своју црну браду, и лукаво се осмјехну, при том указа два реда својих дивних зуба.

— Господаре — рече он — ја нијесам вичан ратном реду, нити трговачкоме животу. Опрости ми господару, ено неко иде из Слободе овамо, некакви људи дигли

прашину, вријеме је да се вратимо. Риба тражи гдје је дубље, а наш брат гдје је сигурније.

Прстена нестане међу дрвећима, тако исто и осталих разбојника. Остаде сам царевић са Сребрнијем па се упутише у Слободу и наскоро се сусретоше са четницом коњаника, коју је предводио Борис Годунов.

Шта је све ово вријеме цар радио? Да чујемо шта каже нар. пјесма и како она изражава народне појмове онога доба:

Проговара Грозни цар Јоване:

„Ој бојари и кнежеви моји,
Завите се у црне хаљине,
Па идите цркви, на парастос
Царевићу моме милом сину.
Купите се на парастос брзо,
Или ћу вас у котлу сварити!“
Кад зачуше кнези и бојари,
Од Грозног се цара препадоше,
Навукоше све црне хаљине,
Па бијелој похиташе цркви.
Ту је био и Сребрни кнеже,
Па обук'о свечано одијело,
И довео млада царевића,
Сакрио га за сјеверна врата.
Проговара грозни цар Јоване:
„Еј Никита, ти Романовићу
Што се ругаш, што ме исмијаваш,
Па обуче свечано одјело,
А у мене неста звезде сјајне,
Неста мога млада царевића“.

Кнез Сребрни њему одговара:

„Пресвијетли царе православни,
Ево овдје твога милог сина.“
Па он оде за сјеверна врата,
И изведе млада царевића.
Тада кнезу Грозни бесјеђаше:
„О Никита ти Романовићу,
Чијем ли ћу тебе наградити,
Или ћу ти полу царства дати,
Или блага колико ти драго?“

— „Хвала царе на такој милости.
Не треба ми ни царство, ни благо,
Мени треба Скуратов Маљута,
Предај њега ти у моје руке,
Да га водим у Погану Лужу.“
Тада рече Грозни цар Јоване
»Ето теби Скуратов Маљута
Ради с њиме како ти је драго.“

Овако каже пјесма, али у ствари није овако било. Из летописа ми видимо Ма-

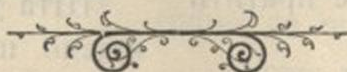
љуту, као царева љубимца, дуго послије овога догађаја. Сви су цареви љубимци били погубљени, као два Васманова, Грјазној, Вјаземски, само се једини Маљута одржао, и умр'о природном смрћу.

Како се овога пута оправдао Маљута пред царем за своју клевету — није познато. Можда је цар, кад се мало умирио,

приписао клеветање Маљутино претјераној вјерности и оданости. Али како било, зна се, да цар није омрзнуо на Маљуту, него га је још више од онога доба заволио.

Од онога часа, кад је цар видео са царевићем у авлији Васманова, одмах је охладио према овоме омиљеноме љубимцу, а Маљути се одао срцем и душом.

(НАСТАВИТЕ СЕ)

НЕ ЗАБОРАВИ...

— по Карлу Михлер-у. —

Крај потока, испод милог грања,
Чист к'о зрачак мјесечине мирне, —
Њежан цв'јетак под росицом сања
Па мирише када вјетрић пирне.

Блистајући, к'о висине плаве
У разданку прољетњега дана,
Он, ко символ од вјерности праве,
Срце вида од туге и рана.

Благо, као благе очи твоје,
Он шапуће твоје слатко име,
С вјетрићем ти сјетну пјесму поје:
Љуби, љуби! . . . Не заборави ме . . .

О, слушај му чежњу без покоја,
Чуј, и роса дозивље те с њиме,
Ал не роса, то је суза моја,
Што уздише: не заборави ме . . .

А.

ЈЕДАН ПРЕДЛОГ СРПСКИМ ДРАМСКИМ ПЕСНИЦИМА.

Житију Немањину од сина његова Стевана Првовенчаног има једно место (глава VI, издање Шафариково: Рамátку, стр. 6.), кога сам се сетио кад сам, пре неки дан, гледао Драгутина Илијћа комад *Све за веру*. *Све* — све се зна шта је, а *вера*, управо није вера, него јерес, и то богумилска. У Житију, на оном месту, описује се та иста трѣклетига ересь, како се појавила и како је Немања угушио. Опис је тај необичан, а још више необичан, што се налази код Првовенчаног. Пре би му се човек могао надати на пр. код Светога Саве у Житију, који изгледа да је био, осим више образован, јача артистичка природа.

Сигурно из оног краја где је прво почела, Немањи дође један штѣ прѣко-кѣрѣнѣхъ коинѣ его и, приклонивши колено, донесе му глас да се та њему нелюкѣцага кѣра укоренила у држави. Немања који, изгледа, пре тога о тој опасности никаквих извештаја није имао, или јој није схватао замашај, — одмах, ни мали закѣнѣкѣ, призове свога архијереја Јевтимија, црнорисце и игумане, чѣстѣе нереѣ, старце и велѣмоуже своје, штѣ мали и до велика ихъ, На томе државноме сабору Немања кѣкѣмѣ сѣкранѣмѣ за њихово сазидање, прво оцрта ту пакѣмѣ злокѣзниѣнаго и непригазниѣнаго дигакола и за тим објави никакоже мѣкѣти ми, еже кѣсти томоу кѣ шкѣлѣти моѣа. Таман они у речи били — распри велицѣ кѣкѣши — кад допаде дѣци единого велѣмоужѣ его прѣкокѣрѣнѣхъ и паде предноге Немањи с оваквом исповести: *нѣпрошна кѣхъ по законуу крачѣномоу за*

моужѣ штѣ криковѣхъ тѣхъ и видех да они служе самоме сотони и немогући трпети *спрада глаоухѣхъ коумирѣ*, истргох се из руку њихових и преклињем те порази их крстом. Немања, коме је овака *demonstratio ad oculos* дошла као наручена, саслуша младу жену и изведе је пред сабор. Посаветовавши се са Јевтимијем, црнорисцима и велемужама својим, опет ни мали закѣнѣкѣ, пошаље их на одпаднике вере. Као пророк Илија — каже Првовенчани — тако Немања сатре богумиле, *казѣкѣ ми различѣниѣмѣ* показа, поузима им имање, куће и *нициѣмѣ* раздѣ. Учитељу њихову и начелнику одсече отпаднички језик *оу грѣтани* его, књиге им спали и забрани и имена им не поменути. Ни откуд се с тих згаришта и пустоши не чу више то проклето име, и у држави Немањиној царствовала је и даље *непомоуѣно јединосушна, неразделѣна* и животворјашча тројица.

Нема сумње, драмски песник не мора употребити ову причу из Првовенчаног, нарочито ако је не зна. Ја сам далеко од тога да му с тога стварам кривицу, али ми се чини да у оскудици бољих мотива, ово што нам је Првовенчани оставио, није на одмет. Остављајући на страну једну врсту пијетета, због кога бисмо могли и требали послужити се том грађом — ја мислим да ће се наши песници сложити са мном, да се овај догађај — онако како је описан — даје сценички експлоатисати, и да би имао успеха. Експлоатисати на пр., у детаљима, како ми под перо долази без претензија. Или је дѣци знала за кога полази, или није знала.

У оба случаја могла би покушати да обрлати свога мужа. Ако је прво, онда њено изненађење, ако је друго, изненађења истина нема, али има друго нешто. На ономе сабору може бити потајних богумила, који праве Немањи и осталима потајну опозицију, не излазе с бојом на среду. Архијереј Јевтимије је или тип строго канонски, или благ. Па Немања сам, у пркос језика у гркљану оног начелника или управо због њега. Па отац *дџирн*, па муж тек, тај јеретик, па мати, две матере, и једно и друго матер. Ово доведе не удаљује се особито од обичних изналазака песничких, али би се дале уобразити и мало финије ствари. *Дџи* доведена да присуствује кад јој мужа хоће да казне, и то на ондашњи начин. Или се она подухватила да га пре казне спасе. И зашто? Или може да га спасе, само неће, опет зашто? Па онда још финије. Пусти да га измуче, и онда се сама убије, кад он сконча. Најзад најфиније. Оне мало пређашње матере. Какав извор за песнике лежи у материнским осећајима, и то још релативно свеж!

Све ово под условом да се како ваља објасни.

Богумили су једна од интересантних тема за онога који пише комад из старе српске историје. Ја знам до сад два таква комада (врло могуће да ми нису сви познати). Један је М. Шапчанина *Задужбина* а други Драгутина Илића, који сам поменуо, *Све за веру*. У обема драмама имамо посла са богумилима; у првој истина узгред, мало. Шапчанину је требало, из других разлога, да се пред Раваницом црквом, сунцем обасјаном, један окорели богумил покаје и одрече своје јереси. И то је све. Код Илића је више, много више. И с тога сам

се сетио Првовенчаного, гледајући овај други комад. Богумили страдају, страда једна кћи — само друга, не Првовенчаного — кћи банова, јер неће да се покори оцу и одрече своје нове вере и свог драгог, због кога је управо и отишла у богумиле. Кад вам овако испричам ствар, бојим, наћи ћете да богумили нису морали ни бити метнути у игру, па да се ова сва страдања и остало збуде. Јер, на крају крајева, то је она историја — само мало друкчије — о немилостивом оцу и непокорној девојци. Њен драган могао је бити богумил, а могао је бити и Јеврејин, могао је најзад не бити ништа до драган само — па да га неће за зета. То ћете казати ви, али ја нећу, почем ми је намера, поводом Житија Првовенчаного, обратити пажњу на оно што у нашим богумилским драмама нема, а не на оно што има. Тако исто, нећу да наваљујем на ону незгоду, у коју нас је Илић одвео: морамо симпатисати са том сиротом ћерком свирепог оца, међутим она је у шизми. Ми опет, у публици, православни смо. Могло би се узети натрашке и онда би испало као они комади о првим хришћанима у Риму. Могло се још друкчије узети, али нема сумње могло се узети као што је у Првовенчаного, и то би најбоље било.

Што још није, може бити. И то је мој предлог српским песницима. Ја сам узео слободу да им скренем пажњу на нешто, што им, по мом мишљењу, може добро доћи, а што они, може бити, не би имали кад приметити.

Нема сумње, оваквих ствари има још, и нашло би се, кад би се потражило, не само у Житијама — у њима још по најмање — него и иначе. На једну врсту још је указао

покојни Шеноа: на бајке које је он предлагао за оперете, разуме се, фантастичне.

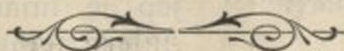
Ово би могло, из разлога које сви знамо, доћи на послетку. Ако скочимо ближе нашем добу, стид је рећи, ми још немамо пристојан комад из устанка Карађорђева. А да ту има интимних момената, и то у маси да се бира као бисер — неће нико ваљда сумњати. Има на пр. једна прича о оцу и сину. Дете пало, негде око Космаја, чини ми се, у руке

Београд.

Турцима. Жао ми је, не сећам се добро, те не смем да приповедим. Знам само да је тако нешто од чега се човеку диже коса. И измишљено ретко сам наилазио налик.

Ја овим излазим из кадра мога предлога, који се тицао само Првовенчаног и богумила, али не мари, овако он постаје општији и донекле извештан апел на све који се баве овим пословима, нарочито на учене људе, јер је до њих више кривице него до песника.

Драгомир М. Јанковић.

ОЦЈЕНЕ И ПРИКАЗИ

Хаџи Ђера

светла слика из прошлости српске, написао Драгутин Ј. Илић. Карловци. Српска манастирска штампарија. 1897.

Држим, да нећу претјерати ако рекнем, да нема много народа, чија је историја тако славна, као историја српскога народа. Почевши од најдавнијих времена, па све до данас, српски је народ прошао кроз толико искушења; доживио је много славних а много и патничких дана; слава оружја његова орила се по читавоме свијету, јер у толиким крвавим бојевима излазио је као побједилац, — а најпошље и као побијеђени; владао је и био под туђом владавином; рађао је, по каткада и одрода, али је рађао и велике људе, велике духом и велике снагом, те се и дан данас дивимо њиховим дјелима и узносимо их.

И ма да у тој историји има много, врло много градива како за ситније приповијетке, тако и за веће романе — ипак их се није нашло много, који су се користили том богатом ризницом, те нашу књижевност богатали красним дјелима. Од старијих писаца још је највише писао Видаковић, а од новијих Чеда Мијатовић, Андра Гавриловић (из старијег доба) и Јанко Веселиновић, Коста Петровић, те ево и Драгутин Илић (из новијег доба).

Чеда Мијатовић има диван стил, живо прича, fino описује и слика — али поред

свега тога, његови радови не могу нас потпуно задовољити. Он је, као и његов учитељ Видаковић, више фантаста. Његове особе не изгледају нам од крви и од меса; ми не можемо вјеровати да су икад постојале; то су „или све сами анђели, или све сами ђаволи“ као што једанпут згодно рече Милан Савић. Наравно је дакле, да његова дјела у данашње доба не могу да нађу читалаца, колико су некада налазила Видаковићева, јер данашњи нараштај не воли ништа што је фантастично, па ма то како лијепо написано било.

Андра Гавриловић, који нема ни лијепога стила Мијатовићевог, нити Мијатовићеве фантазије, још нас је мање задовољио са његовим романима и приповијеткама. Његове особе још су нам чудноватије него Мијатовићеве, јер је у цртању њихових карактера Гавриловић доста слаб. Он је то канда и сам увидио, те се у задње доба, оканио причања.

А Веселиновић, тај љубимац наш, латио се романа из борбе за крст часни, из времена хајдуковања у оно доба, кад шћаше бити буна на Дахије. Али ни његов „Хајдук Станко“, поред многих красних мјеста што их нађосмо у њему, ипак се не може назвати историјским романом (као што га писац назва), нити може из далека да се мјери са мањим Јанковим причама, као што су „Кумова клетва“, „Самртна чаша“ и

т. д. По нашеме мишљењу, узрок је тај, што је Јанко више хитао при писању, а мање студирао, те му је скоро половина романа из самих дијалога и то врло много непотребних дијалога. Поред тога и карактери су му слаби. Станко је кад, кад свијетао да му се дивимо, а кад и кад грозан да га презиремо; он нам изгледа више осветник, него ли борац за крст часни и као такав, не може да нам прионе за срце. Таке су и многе друге Јанкове особе.

О дјелима Косте Петровића не могу ни говорити, јер, по нашем мишљењу, то су почетнички послови, који баш не заслужују тако озбиљну пажњу.

Остаје нам дакле сада, да говоримо о Хаџи Ђери.

Кад смо узели у руке ову књигу, надали смо се, да и она — и ако јој је писац један Драгутин Илијћ — ипак неће далеко одмакнути од дјела гориспоменутих писаца. Но како ли се грдно преварисмо! Не само да Хаџи Ђера није ни мало изостао, него их је далеко превазишао.

Двије куће, Здравковићева и Гагићева, крвно су завађене. Гагићи убијају Здравковиће, а Здравковићи њих и тако дошло до ископања обију кућа. Хаџи Ђера ради на све могуће начине да их измири, али му сав труд узалуд остаје... Гагићи имају љепоту ђевојку Смиљу, у коју се загледа бијесни Шаћир-ага са Рудника, те он пошаље своје кавазе да је отму. Но Милоје Здравковић случајно наиђе на њих баш кад су ђевојку носили, па не знајући чија је, убије Турчина и отме је. Али како ли се изненадио, кад је видио, да је ђевојка — Гагићева. Чисто се каје, што је спасао. Па ипак не може да је остави на путу (јер је и она била рањена) него је носи у манастир, те се враћа кући. Хаџи Ђера користи се овим случајем, те Милоја задобије за се и мало по мало, овај постаје сасвим његов. Милоје се, по томе, одметно у хајдуке, а Хаџи Ђера једнако ради, да му прибави што више другова, те да подигне устанак. У томе га послу спречава Милојев ујак, издајница и одметник Рупић, који открије Турцима Хаџи Ђерину намјеру, те га ови ухвате и баце у тамницу. Хаџи Ђера побјегне из тамнице, но кад је једнога дана народ причешћивао (а пошто је огласио Милоја и Смиљу као вјеренике), дођоше Турци и убише га.

Драгутин Илијћ испричао нам је све ово тако лијепо и тако живо, да читаоц не може оставити књигу, док је не дочита до краја. У описивању је кад и кад краћи, а кад и кад опширнији, али увијек диван, — увијек прави пјесник! У томе ни мало не изостаје иза Мијатовића и, шта више, по гдје гдје га и надмашује.

Хаџи Ђера је чист и свјетао карактер, али ипак такав, да не смијемо посумњати: е је тешко било наћи таквога човјека. Он није у свему баш „анђео“, није непогрјешив, али је поштен, праведан, честит и родољуб на сву мјеру. Душевне патње његове много су веће од тјелесних, али, у нашим очима, он је због тога и већи мученик, јер је ипак тјелеснијем патњама лакше лијека наћи. Тако н. пр. он допада тамнице. Кад би Чеда Мијатовић писао, он би га оставио у тамници, да јуначки дочека мученичку смрт. Али овај Хаџи Ђера лијепо бјежи, као што би бјежао и сваки други човјек и кашње се одмеће у гору. Али и ако су тјелесне патње минуле, душевне су остале и он је морао и да муку мучи и да се брине, све до саме смрти. Па и смрт његова обична је. Није издахнуо ни на коцу, нити на коноцу, — него је погинуо од сабље... Писац дакле није хтио да га истакне као неко натприродно биће; он је човјек, прави човјек, али, у нашим очима, ипак врло велики.

Милоје је такођер добар. То је млад, ватрен момчић, који не може да подноси турске зулуме, те се одмеће. — Али он нам је најбољи онђе, — пошто убије Турчина Раму, да спасе ђевојку, у којој кашње позна Смиљу, — кад се премишља: да ли да је остави на путу, или да је носи. Психолошки процес у души његовој тада (а и кашње) изнио нам је Драгутин тако лијепо, да би смо му тешко могли наћи равна у читавој нашој српској књижевности.

А Рупић? То је обичан одрод, који, бојећи се за своју кожу, улагива се турцима и вјерно им служи. Он је врло добро оцртан, тим боље, што нам га писац није онолико оцрнио, колико би то учинио други, невјештији писац. Врану не треба мазати црnilом, кад је сама црна, а Рупић нам је у толико и сâм црњи, што и дан данас имамо таквих синова, које мрзимо и проклињемо.

Смиља, Гагићева мајка, Баба Анђа и

Станојка красни су женски типови. То су баш праве српске мајке и праве српске кћери!

Шафир-ага и ага Џинић грозни су зулумџари, да им је тешко равна наћи. Писац их је изнио грозније, него што су и били, те већ због тога они нам се не допадоше. Зар и ту није могао Драгутин да буде објективнији? Нарочито нам се

не допада оно, кад Хаџи Ђера на Руднику пролази поред кола... Или је и Драгутин стио, да, као и Мијатовић, овђе и сувише профантазира?

На крају крајева наше је мишљење, да је Хаџи Ђера једна од најбољих приповиједака, што су у ове задње три четри године изашле... Господину Илијђу од срца честитамо на успјеху. **Ручк.**

КЊИЖЕВНЕ БИЉЕШКЕ

Васељенска патријаршија и срп. црквено питање. Тако се зове књига, коју је написао наш књижевник ветеран Нићифор Дучић, архимандрит. Са непобитним фактима доказује он каноничност пећске патријаршије, коју јој одриче грк-шовиниста патријарх Константин. Веома смо захвални г. Дучићу на труду, а српској читалачкој публици најтоплије препоручујемо ову књигу.

Јован Благојевић, познати уредник „Голуба“ написао је *Српску граматiku* за српске више дјевочачке школе. Ова је књига одлуком великог школског Савјета за школску књигу одобрена. Цијена 80 нч.

Српска књижара и штампарија Браће М. Поповића у Новом Саду, издала је књигу под натписом *У славу и спомен преноса земних остатака, бесмртнога оца новије књижевности српске Вука Ст. Караџића*. У књизи су најљепше српске народне пјесме из Вукове збирке, што их је поменута књижара одабрала да би се тиме што већма на пут стало отмици *Матице Хрватске* и других похрваћених издања српских рођених, народних умотворина. Радује нас, што се поменута књижара латила оваких издања а не календарских спекулација. Иста ова књига штампана је и латиницом. Издање је укусно, те тако књигу можемо свакоме препоручити.

Лирски интермецо од *Хајнриха Хајнеа*, превео је *Алекса Шантић*, те ће наскоро изаћи накладом издавачке књижарнице и штампарије *Пахер и Кисића* у Мостару.

Нови листови. Српска књижара и штампарија Владимира М. Радовића, покреће од 1. октобра нов политички лист, који ће се звати „Српски Вјесник“ — Од колике је потребе један овакав лист у нашим крајевима, сваки ће лако појмити, који иоле познаје наше прилике. Сваки онај, који се Србином зове, неби смио пропустити, а да се не претплати на овај лист. — И Јаша Томић, познати књижевник српски, покреће такођер од 1. октобра лист „Земљораднички пријатељ“. Лист ће излазити мјесечно на 2 табака, а стаје годишње фор. 2.—

Перо Ј. Одавић, познат у књижевности под псеудонимом О. Перунић, написао је нову припови-

јетку под натписом *У мирном крају*. Ми ову књигу нијесмо добили, иначе бисмо и опширније проговорили о њој.

Путопис. У лијепоме трговачкоме листу, што излази у Београду а зове се „Трговачки гласник“, излази путопис нашега драгога сарадника Пвана Иванића „По источној Македонији“ Ми се надамо, да ће писац овај свој рад засебно отштампати, те ћемо тада о истоме проговорити ријеч двије више.

О модерном руском пјесништву читамо занимљива посматрања из пера у Немачкој књижевности познате г-ђе *Лу Андреас Саломе*, штампана у међународном часопису „Cosmopolis“-у, у свесци за Август. Излажући садржину и циљ новијег руског пјесништва — објективно описивање појединости — г-ђа Саломе наводи, да су словенски санзитивитет и меланхолија, елементи са које руско пјесништво има велику вриједност за иностранство. Што странцу, који дође у Русију, одмах пада у очи и задобије га, те је предиспозиција и љубав простог народа за пјесму и музику, па онда добросердачност, која прожима цијелу расу и чини, да Руси, на пр. за „злочинца“ кажу „пријеступник“, за идијате и лудаке „Богон увријеђени“; добросердачност, која се прелијева обилношћу; непотпуно схваћање дужности и одговорности, законитости, и сталности; оскудица енергије; уживање у промјени поред тежње за константивним миром. Оно што руском пјесништву данас још недостаје то је савремена техничка форма. Оно што се у другим земљама зове реализам, импресионизам, идеализам и симболизам, и што значи велику и очајну борбу, у Русији се сматра као низ срестава са изражавањем, која су подједнаке вриједности, створена само за то да пјесник може лакше казати оно што осећа и што хоће да каже. Због тога се, често, код једног и истог руског пјесника поред најдужег реалистичког описивања детаја налазе и бескрајне апстрактне рефлексије. Међу руским писцима Тургенев је био, у погледу технике, најсавршенији и најзнаменитији.

М. Ј.

Читалачка публика у Русији. У јунској свесци „Cosmopolis“-а, у француском дјелу тога часописа,

штампан је спис Халперин — Камјинског о руској књижевности. Он расправља поред осталог, о томе, како се у Русији све више шири круг љуби, који се интересује лијепом књижевношћу. Између осталог он наводи примјер с дјелима пјесника Надсона, који је умро пре десет година. Пре његове смрти продато је око 5000 примјерака његовијех пјесама. Од пјесникове смрти па до ове године продато је преко 50000 примјерака тих пјесама у издању, које је приредило Друштво руских наученика и књижевника. Сад се спрема и друго издање.

Из чешке књижевности. Два модерна, можда и сувише модерна чешка писца занимају се на јако чешке критичаре, којима се придружују и поглекоји листови у Аустрији и Немачкој. Први је *Антонин Сова* са збирком „Угашени болови“. А. Сова је већ прије више година покушао да чешку умјетничку лирику сврати на путеве чистог овејаног реализма; за тим су наступиле метарорфозе, које ми овде нећемо пропраћати. У овој новој збирци Сова се манифестира као револуционар, кога данашњи свијет само згађава, те га он презире. Он, истина, хоће да увјери читаоце да му је свијет тако одвратан да је утекао на „висине снова“, али је то речено у вјетар, јер он ништа друго не осјећа и не испишује до мржњу према друштву. — Врло је тешко вјеровати у оваке ексцитрицитете и глумачке гестове, којима је, рекли би смо поглавити циљ да назор привуче пажњу оног истог свијета, који је тако одвратан, глуп и гадан. Здравни људи не праве себи рекламу правећи се болесни, али у литератури, видите, понекад се и то дешава. — Други писац, који занима књижевне кругове, то је *Вилем Мштик*, с његовим романом „Мајска бајка“ („Pohádka máje“), који је права супротност „Угашена боловима“. Писац је одушевљени трубадур љепоте, и у овом роману, који се одликује особитим изразитим стилем, он посвједочава све одлике свога дара на најбољи начин. Предмет романа је један лакоуман и већ готово пропао љак, који одлази из Прага у једно село близу Бриана. Његове нејасне и неодређене младачке жудње и фантазије налазе у једној младој и здравој сеоској плавојци своје право оличење, и младић, који је био скренуо с правога пута, враћа се животу здрав и излијечен овом сеоском идиллом и чистом природном љубављу. И јунак и јунакиња ове идиле нацртани су врло добро, и роман као белетристичко-психолошки рад заслужује несумњиво углено мјесто. н.

Ј. Виктор фон Рајснер, кога наши читаоци већ у неколико познају и ако не по слави његовој, штампан је у „Mag. f. die Lit.“, бр. 25. једну причу под насловом „Guslar“, eine slawonische Erzählung“. То је фељтон, доста дуг, и без икаквог интереса као умјетнички производ. У њему се прича и описује једна пријевара извршена у Бакову, на име: како је некакав професор Јованић, који скупља хрватске народне умотворине, преварио неког чувеног гуслара „Гундулића“ (право хрватско презиме!) и записао пјесме, које овај пјева, али које никоме није хтео казивати у перо. Од извесног интереса је апотеоза, коју је г. фон Рајснер зготовио бискупу Јурају Штросмајеру, славећи га као црковног и световног хрватског кнеза „који живи у средини народа и има само једну мисао: да духовно подигне своје Хрвате.“ А да би заиста и стран свијет видио како Штросмајер диже и подржава Хрвате, умјетнике и књижевнике, г. фон Рајснер, одушевљени поштовалац Штросмајеров, прича одма једну сцену, како отац једног младог хрватског сликара, који се о трбишку велештованог бискупа налази у Риму, доноси један рад свога сина и поклања га бискупу. Отац тога младог хрватског сликара и пунонадежног јуноше зове се — *Исак Фајнсингер!* Ето како се г. фон Рајснер може крвно да завади са читавом хордом галичких чивута! Жалити је што нам г. фон Рајснер није саопштио и како се зове син Исака Фајнсингера, јер је више вјероватно, да је Исак Фајнсингер платио прописну таксу од педесет крајцара и привео новом Хрватству свога сина, из дубоке љубави према краљу Звонимиру. — У овом натпису има ријеч и каноник Ракић (читај: Рачки) „највећи хрватски научник и председник југословенске академије“. Професор Јованић прича бискупу је на вашару у Врпољу чуо Гундулића да уз гусле пјева читав спис, у трохејима од десет стиха о Петру Крешимиру, али није могао записати ни ђавоље, јер не зна стенографисати. — „Не говорате ли ви о Петру Крешимиру?“ — упитао је Рачки проф. Јованића, а кад овај то потврди, онда Рачки „у одушевљењу“ рече: „Ми морамо добити то; о Петру Крешимиру, који је 1050 године освојио Далмацију и основао хрватску флоту, ми немамо готово никаквих података.“ — Да ли је Рачки успео да од Гуслара Гундулића сазна све потребне историске податке о том страшном освојитељу Далмације и првом и у исти мах последњем адмиралу и знаменитом морепловцу хрватском — ми још не знамо, а баш бисмо тако ради били знати. С. ј.

„ЗОРА“ ИЗЛАЗИ ЈЕДАН ПУТ У МЈЕСЕЦУ И ТО НА СВРШЕТКУ СВАКОГ МЈЕСЕЦА. ИЗНАША 4—5 ТАБАКА А ЦКЈЕНА ЈОЈ ЈЕ ЗА СВЕ ЗЕМЉЕ: НА ЧИТАВУ ГОДИНУ ФОР. 4.— НА ПО ГОДИНЕ ФОР. 2.— ЗА ЂАКЕ НА ЧИТАВУ ГОДИНУ САМО ФОР. 3.— ПРЕТПЛАТА И РУКОПИСИ ШАЉУ СЕ НА УРЕДНИШТВО.

Огласи се рачунају од петит ретка у једном ступцу и то: за једно оглашавање по 8 новч., за 3 оглашавања по 6 новч., а за више од 3 пута, као и за огласе на читавој страни, знатно јефтиније, по погодби. За сваки пут оглашавања урачунава се 30 новч. билеговина.